

VII. ATTILA A MONDÁKBAN

Romulus nyugatrómai követ, aki Ravennából érkezett a hunokhoz, egy alkalommal kijelentette, hogy Attilának óriási szerencséje van, és e szerencséjéből fakadó hatalma oly kevélyté tette, hogyha valami nem a szája íze szerint volt, nem tűrte, még ha az igazságos beszéd volt is. „Mert azok közül akik valaha a szkíta vagy akármelyik más földön uralkodtak, senki sem ért oly rövid idő alatt akkora eredményeket, mint ő.”

Erényeit és kétségtelen hibáit is mérlegelve, Attila rendkívüli ember lehetett. Káprázatos pályafutása, egyénisége már élete folyamán különböző legendákat keltett életre. Híre az akkori világban mindenhová eljutott. Egyes legendákat uralkodása alatt, nem minden célszerűség és politikai megfontolás nélkül terjesztettek a hun társadalom félhivatalos hírmondói és ideológusai, az igricék és táltosok.

Élettörténetét először az Itáliában tevékenykedő gót és langobárd történetírók örökítették meg. Halálát követően Bizáncban is megindult az egykor rettegett ellenfél tragédiájának gyilkossággal vegyített színezése. Galliában, a mai Franciaországban a mondák a kereszténység céljainak megfelelően vettek fel alkalmas motívumokat és tették a tényeket változatosabbakká; Attilát szentek és mártírok térítik el kegyetlen cselekedetek véghezvitelétől.

Itáliában a hagyományok kegyetlennek és állatiasnak tüntetik fel, kutyától származtatják. Olyan érdemeket is vertek, amelyen a kutyafülű Attila látható. Dante is *Isteni színjáték*ában a pokol mélyére, pontosabban annak hetedik körébe, a vérengző zsarnokok közé helyezte. Velence, Vicenza, Modena stb. alapítási legendái viszont némelyest enyhítik az Attila-képet.

A karoling irodalomban hősi alak Attila, de személye egybeolvadt a magyar király alakjával. Ezekből a forrásokból merítették a német lovagi eposzok írói, akik központi figurává teszik meg. Ezeknek az eposzoknak mellékhajtsásként Izlandban véres népi történetek keletkeztek alakjának felhasználásával.

Pozitív szerepe csak a magyar irodalomban és hagyományokban van. Elsősorban azért, mert a középkori krónikások nagyobb része és az újabbkori kuta-

Attila, a fején szarvakkal. Olasz rézkarc a XVII. századból

tók is a hunokban vélték felfedezni a magyarok őseit. Erre a hagyományra támaszt találtak mind a nyugati mind a bizánci krónikákban, amelyeknek írói a VI. század végén érkező avarokra és a IX. század végén megjelenő magyarokra is ráillesztették a hun nevet. A Konstantinápolyt bevenni készülő avarok és az Európa-szerte kalandozó magyarok is a hunokra emlékeztették a régebben itt élő népeket.

A magyar királyoknak Attilától való származtatása Anonymus nevéhez fűződik. Ő, illetve környezete jött rá, hogy a hun király a honfoglalás jogforrása lehet. Innen már csak egy lépést kellett megtenni ahhoz, hogy a hun népet is a magyarok őseként jelöljék meg. Ezt 1280 táján IV. László király udvari papja, Kézai Simon tette meg krónikájában, azt állítva, hogy Nimród fiaitól, Hunortól és Magyartól származnak a hunok és a magyarok, lefektetve ezzel a törté-

neti „nemzeti” tudat alapjait, amely egészen a XIX. századig maradt érvényben. Thierry, a neves történelemtudós még a múlt század közepén megjelent művében is történelmi tényként kezeli a hun–magyar rokonság elméletét. Nagyszerű könyve, amely Attiláról és „utódairól” szól (magyar nyelven 1865-ben jelent meg, egyébként serkentő hatással volt a magyarországi kutatás megélénkülésére). Az akkoriban keletkezett vitairatok alapján írta Arany János is örök értékű művét, a *Buda halálát*, amelyikben a csodaszarvaslegendának legszebb változata található.

Attila korából a legtöbb, még ma is élő legenda az erdélyi székelyeknél maradt fenn. Ők a Vezér udvarát is Udvarhelyre teszik. E hiedelmet az a tény is táplálja, hogy közelében található egy régi rom, amelyet Budvárnak neveznek. Az ilyen, helyi jellegzetességekhez kötődő hagyományok egyébként másfelé is előfordulnak. Így például az Eisenstadt (Ausztria) melletti Sankt Georg nevű falucska főterén áll egy 2,5 m magas (római kori) kőoszlop, amelyet a hagyomány Attila lakodalmi emlékének tart. Azt is mesélik, hogy a közeli Haidenberg (Pogányhegyen) volt a székhelye.

Ha röviden rendszerezni óhajtanánk az Attila-legendákat, akkor az ágbogak között három fő-törzset lehetne megkülönböztetni: a korabeli, eredeti hun hagyományokból táplálkozóakat (Isten kardja, Aquileia ostroma); a bizánci eredetű halál-históriákat és az aranyíj-legendát; és végül, a germán és gall eredetű hagyományokat (a catalaunumi csata, az itáliai városok pusztulása és újraépítése, találkozás Leó pápával stb.). Ezekre az alapokra épült később az összes középkori legenda és eposz, amelyeknek már nagyon kevés történelmi hitelük van.

Az Attila-kultusz legnagyobb elterjedését a könyvnyomtatás feltalálása segítette elő. Eckhardt Sándor véleménye szerint lehet, hogy ez váltotta ki azt is, hogy állítólagos kincseit már a XVII. század folyamán elkezdték kutatni. Hidegszamoson például már 1716-ban voltak ilyen célú vállalkozások.

A Nibelung-ének és az Eddák

Míg a mondákban csak egy-egy életkép villan elénk Attiláról, a germán irodalomban egész eposzok szereplője. A Nibelung-énekekben, a középkori német irodalom legszebb epikai alkotásában Etzel néven szerepel, hatalmas és nemes lelkű uralkodóként.

Ez a történet dióhéjban a következőképpen foglalható össze.

Miután Siegfried, a csodálatos képességű, emberfeletti erővel rendelkező hős megszerezte a Nibelungok kincsét, elhagyja jegyesét – Brünhildét. Ezt az álnok tettét azzal tetézi, hogy a burgundi király lányát, a csodaszép Kriemhildét veszi el feleségül. A tündér képességeivel rendelkező Brünhilde bosszút forral, és rábeszéli Hagent, hogy ölje meg Siegfriedet. Hagen azt reméli, hogy így ő nyerheti el a Nibelungok kincsét. A gyilkos a megszerzett kincseket a Rajnában rejtje el. Kriemhilde közben elhatározza, hogy elhagyja a burgund királyok fészket, Wormsot, és a jelentkező kérők közül Attilához, a hun királyhoz megy feleségül. Siegfriedet azonban nem tudja elfeledni, és bosszún jár az esze. Hosszú idő után sikerül neki rávenni Attilát, hogy hívja vendégül a burgund királyt. Etzelburgba (Budára) nagy vendégsereg érkezik, ahol tiszteletükre Attila fényes lakomát rendez. Másnap lovagi tornát rendeznek, és ez jó alkalomnak ígérkezik Kriemhilde számára a leszámolásra. Attila fivérének Bloedelnek (Bléda) felajánlja a Nibelungok kincsét, ha megöli Siegfried gyilkosát – Hagent. Bloedelt azonban még ígéretének teljesítése előtt leszúrja Volker. Ez a tett elkeseredett harcot vált ki a hunok és a burgundok között. Hagen a harc közben sem hajlandó elárulni Kriemhildének, hogy hol rejtette el a kincseket. Az ádáz tusakodás során Kriemhilde a burgundokra gyűjtja a termet, akik egy szálíg elpusztulnak. Hagen önkezeivel vet véget életének, Kriemhildét is megölik. A küzdelmet csak a két király, Attila és Dettre éli túl, akik a pusztulás láttán sírva fakadnak.

A Nibelungok kincse, természetesen, azóta is a Rajnában nyugszik.

Az ó-izlandi nyelven írt Eddákban Attila, azaz alattomos Atli, kapzsi uralkodó, aki azért csalja törbe a burgundokat, hogy megszerezze kincseiket.

Atli ravasz szolgája révén cselled hívja meg vendégségbe sógorát, Gunnart. Atli felesége, Gudrun figyelmezteti testvérét a készülő kelecére, de a burgundok mégis útnak indulnak. Vesztükre, mert Atli Gunnarral együtt mindenkit megöl. Testvére halálát Gudrun úgy bosszulja meg, hogy férjének két fiát – Erpet és Eitelt – tálalja fel, sőt fia koponyájából ad neki inni. Atlit végül lerészegíti, leszúrja és rágyűjtja a palotát is.

A szörnyű, visszataszító történet XII-XIII. századi költők műve. Atli az ő számukra nem a hunok királya volt, csak a nevét használták fel egy gonosz fejedelem alakjának megformálásához.

A számos ismert történet közül csak néhány példát hozunk fel, azokat, amelyek a legismertebbek és legjellemzőbbek.

Isten kardja

A régi hun legendák szerint az egykori hatalmas vezéreknek a birtokában volt egy csodálatos tulajdonsággal rendelkező kard. Ennek segítségével minden más uralkodót és minden népet képesek voltak legyőzni. Történt azonban, hogy ez a kard egy szerencsétlen órában elveszett. Hiába keresték, sehogyan sem tudták megtalálni. Attila is tudott annak a kardnak létezéséről, még anyja mesélt neki róla, meg arról, hogy egyszer, amikor vele volt viselő, álmában látomása volt, amely szerint fiút fog szülni, akinek az oldalán egyszer isteni eredetű kard fog ékeskedni.

Telt, múlt az idő, egyszer az egyik gulyás azt vette észre, hogy a rábízott gulyának legszebb üszője valami miatt sántít. Megvizsgálta az állat lábát és látta, hogy azon seb tátong. A seb vérzett. Elindult hát kikutatni a sérülés okát. A vérvnyomokat követve egy helyen észrevette, hogy a földből egy csodálatos szépségű, fénylő kard hegye áll ki; szemmel láthatóan egy isteni eredetű fegyver volt, amely az üsző lábát felsebezte. Hirtelen kikapta a kardot a földből, és lélekszakadva rohant urához és parancsolójához – Attilához.

– Nagyuram, ezt a csodálatos dolgot legeltetés közben leltem, és mindjárt azt gondoltam, hogy csak Téged illethet. Ilyen kardot én még életemben nem láttam!

Attila kezébe vette a kardot, megforgatta és határozott mozdulatokkal vágott vele a világ négy tája felé, miközben azt mondta:

– Isten kardjával a föld minden népét leigázom és megbüntetem!

Ezt a legendát Priszkosz nyomán Jordanes jegyezte le hozzáfűzve, hogy Attila amennyire merész volt a tervezetében, azt hitte már, hogy az egész mindenség fejedelméül van elrendelve”.

Hogy eredeti legendáról van szó, arra nemcsak a lejegyzője a bizonyíték. Már Hérodotosz is említi, hogy a szkítáknál a kard isten képéhez hasonló tiszteletnek örvend. Amianus Marcellinus is említi, hogy az alánoknál nem látni egyházat vagy szent helyet, csak meztelen kardot szürnek barbár szertartással a földbe, és azt tisztelik a hadakozás isteneként.

Attila megvívja Aquileia városát

(A Képes Krónika nyomán)

Miután Attila király áthaladt Karintián, Stirián és Dalmácián, Aquileiához ért; körüszemléle és elámult nagyságán; úgy vélte, szégyenére lesz, ha megvívatlanul hagyja el ezt a várost, kivált azért, mert mondották, Pannóniából igen sok lázadó longobárd menekült oda. Visszakövetelte ezeket a polgároktól, és midőn kiadni nem akarták őket, a várost mindenféle hadigépezettel ostrom alá vette. Mivel semmiképpen el nem foglalhatta, másfél évig tartotta megszállás alatt.

Egy napon, midőn körüljárta a várost – sok varázsló volt vele, babonás hite miatt felette bízott bennük –, megpillantott egy gólyát, amint felszállt a tengerről egy palota tetejére, ahol fészke volt, csőrébe fogta fiókáját, és szemük láttára elvitte a tenger nádasába. Azután visszatért és fészkevel együtt a többi fiókát is átvitte.

Aquileia lakosai csónakon menekülnek a városból. Miniatúra a Képes Krónikából.

Ennek láttára Attila király összehívta katonáit, és így szólt:

– Odanézzetek, társaim, ez a golya már megérezte, mit hoz a jövő. El fogjuk pusztítani a várost, már el is menekült, hogy ne vesszen oda a polgárokkal együtt. Legyetek hát holnap vitézbbek a harcban, és meglátjátok, elvész a város!

Miután a várost semmiféle hadigéppel be nem vehette, szittyá észjárással parancsot adott, hogy egymillió vitézének egy-egy nyergét a fal alatt hatalmas halomba rakják és gyújtsák fel. A láng és a hőség előbb megrepesztette, majd földre döntötte a falakat.

Ennek láttán a polgárok elhagyták a várost és Aquileia közelében egy tengeri szigetre menekültek. Ennek neve a mai napig Veccia Venezia (Óvelence). Egy ideig ott is laktak, de úgy féltek Attila királytól, hogy valamivel odább a Rialto nevű szigetre költöztek, és ott telepedtek meg.

Így szól a legenda. A hagyományok szerint tehát Velence alapításába közvetve a hunok is beleszóltak.

A mondának az a motívuma, amelyben Attila az összeszedett nyergékből máglyát rakatott, és úgy repesztette szét a város falait, csak a *Képes Króniká*-ban fordul elő, máshol nem találjuk.

A csodaszarvas-monda

Priszkosz és más krónikaírók feljegyzéseiből is tudjuk, hogy a hunoknak a már említett bögölycsípte ünőhöz fűződő mondán kívül volt még egy eredetmondájuk, amelyik a Pontus környéki népek és a tajgán élő népcsoportok közös tulajdonát képezi (a „csodaszarvas”).

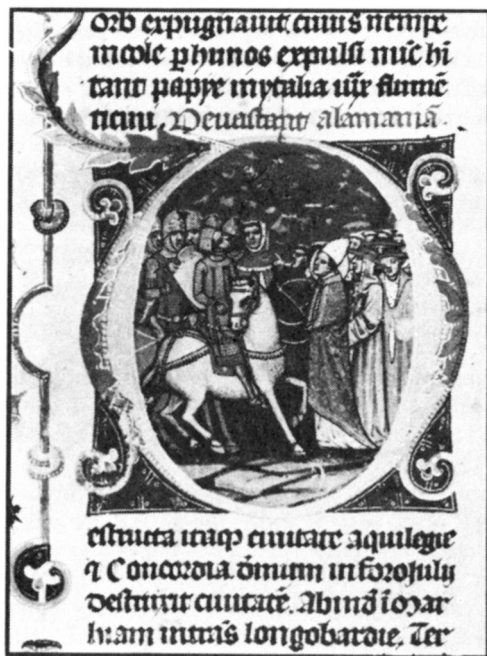
A legenda szerint vadászás közben egyszer a hunok előtt egy gyönyörű szarvastehén tűnt fel. Olyan szép volt, hogy tüstént üldözőbe vették, de sehogy sem tudták nyilaikkal leteríteni. Valahányszor közelébe férköztek a mocsaras tájon hirtelen eltűnt előlük.

Aztán ismét megjelent, mintegy csalogatva követőit. Hosszú ideig folyt a hajszá, úgyhogy a hunok nagyon messzire távolodtak el eredeti szálláshelyüktől. Mivel látták, hogy a föld, amelyre a szarvas úzése közben tévedtek termékeny és vadban is gazdag, felhagytak követésével és elhatározták, hogy ott letelepednek. Így is történt.

Leó pápa megmenti Rómát

Attila ellenállhatatlan serege élén már egész Itáliát meghódította, ezért elhatározta, hogy elfoglalja Rómát is. Ostrom alá fogta, hogy bevegye és elpusztítsa.

A lakosság, a szenátus és a császár is nagyon megrémült. Elhatározták, hogy küldöttséget indítanak a hunok vezéréhez, és könyörögni fognak neki, hogy kímélje meg városukat. A küldöttséget Róma püspöke (a pápa) vezette, aki bátran Attila elé állt, és kérte, hogy álljon el szándékától.

Attila és Leó pápa találkozása. Miniatúra a Képes Krónikából

Attila meghallgatta, és minden ellenvetés nélkül elfogadta a kérést, mert előtte rossz látomása volt. Sebtében összeszedte csapatait, és hazafelé irányította őket. Amikor megkérdezték, hogy miért döntött így, elmondta, hogy a pá-

pával való beszélgetés közben egy öregembert látott mellette papi ruhában, kivont karddal, aki halállal fenyegette.

Ennek a legendának a tanulsága szerint is babonás volt Attila, ravaszul magyarázatot tudott találni váratlan lépéseinek indoklására. Közben az igazi ok inkább az lehetett, hogy seregében járvány ütötte fel a fejét, hogy tanácsadói figyelmeztették Alarik, a vízigótok királyának tragédiájára, aki röviddel Róma elfoglalása után meghalt, és végezetül az is ok lehetett, hogy otthon is viharfelhők gyülekeztek egy készülő bizánci támadás miatt.